

Den amerikanske vännen

En historia om vrede och revansch

Marie Demker & Ulf Bjereld

”Det började som en skakning på nedre däck” skaldar Mikael Wiehe i ”Titanic”, en sång från albumet *Sjömansvisor* som kom 1978. Katastrofen 1912 när världens dittills största och mest tekniskt avancerade fartyg sjönk började med en skälkning, en skakning, och det på nedre däck. Det var tredjeklasspassagerarna som märkte det först. Att USA skulle gå samma katastrof till mötes som Titanic är inte sannolikt, däremot att demokratins grundstötning känns av först bland dem som befinner sig längst ned i samhällets hierarki. För en del som ett löfte, för andra som ett hot.

New York i november 2024 är en brokig plats. Vi möter stadens många hemlösa på trottoarerna, lyssnar på den i huvudsak spansktalande personalen på restaurangerna och väjer undan för barnflickorna med bebis i sulky och en fyraåring (med ryggsäck) i handen. Men lyssnar också på de intellektuella äldre kvinnorna som diskuterar skolpolitik med varandra i Central Park, iakttagert familjerna med småpojkar i väst och vattenkamning eller medelklassens vältränade män och kvinnor som joggar varv efter varv runt Jacqueline Onassis vattenreservoar.

Under många år talade vi i vårt land om att allt som dök upp i USA förr eller senare dök upp i Sverige, lite oklart i vilken form dock. Den franska filosofin landade först på de amerikanska universiteten och knådades ett tag innan den i engelsk språkdräkt dök upp i Sverige. Genusvetenskapens framgångar och identitetspolitikens genomslag skylls på den amerikanska akademiska imperialismen. Må så vara. Men när det gäller politik menar vi att USA är steget efter. De höger-radikala och nationalistiska rörelserna har makten i många demokratiska eller semi-demokratiska länder i Europa, direkt eller indirekt. I Polen har utvecklingen vridits ur de anti-demokratiska krafternas händer, i Ungern inte så. I Italien regerar ett parti med rötterna i Mussolinis rörelse, i Frankrike råder ett slags vapenstillestånd i väntan på presidentvalet 2027 och i Österrike är en höger-radikal rörelse på väg att få regeringsmakten med hjälp av en splittrad moderat höger. Europa är en provkarta på olika sorters motstånd, eftergifter och segrar.

Marie Demker och Ulf Bjereld är professorer i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.
E-post: marie.demker@gu.se; ulf.bjereld@pol.gu.se

Den amerikanske vännen har kanske halkat efter i mer än ett avseende. En jämförelse mellan megastäderna New York och Paris ger vid handen att de bådas satsningar på cyklar och minskad trafikvolym har fått mycket olika utfall. Manhattan är fyllt av stora svarta privatbilar, lastbilar av 60-talssnitt och i ett smalt stråk nära trottoaren cyklar folk på sina Citibikes, utan hjälm och utan någon form av trafikvett. Risken att bli överkörd av en cykel är mycket större än av någon av de bilar som snällt stannar även för dem som går mot rött. Tunnelbanan i New York fungerar, men något behagligt transportmedel är det inte – buller, trängsel och mycket låg säkerhet på perrongerna. Inte konstigt man väljer bort. I Paris är bilarna nu portförbjudna utefter Seine och cyklisterna, åtminstone hälften med hjälm, samsas med små privatbilar i kulörta färger och budbilar som ofta är eldrivna. Den franska varianten på tunnelbana, Metro, går på gummihjul och en del tåg är till och med förarlösa. Säkerheten upprätthålls genom perrongdörrar som öppnas när tåget stannat. Förmågan till förnyelse och innovation tycks ligga längre fram på den här sidan Atlanten.

Efter Donald Trumps valseger i presidentvalet 2024 inställer sig emellertid flera frågor. Avgörande är vilken av dem som är den rätta, den rätta i meningen att svaret blottar en analys av den politiska situationen som förklarar utfallet i valet. Bör vi fråga oss varför Trump vann? Eller snarare varför Harris förlorade? Bör vi ställa frågor om valsystemet? Om maktindelningen? Eller snarare ta hjälp av den politiska sociologins verktyg; klass, kön, utbildning? Finns förklaringen i debatten före valet? Bör vi titta djupt i väljarnas plånböcker eller i deras själar?

Ingen tror att ett valresultat kan förklaras av en, och endast en, faktor. Vi är människor och människor agerar individuellt och tillsammans, oförutsägbart och ibland på helt olika sätt trots liknande förutsättningar. Men om vi skall använda oss av Ockhams rakkniv bör vi söka efter den ”renaste” förklaringen, eller som filosofen Charles Saunders Peirce menar i sin plädering för värdet i abduktion, den mest sannolika gemensamma förklaringen till en mängd olika observationer.

Låt oss börja med Dean Phillips. Phillips var en av Minnesotas åtta ledamöter i representanthuset. Han tillhör Demokraterna och i sitt första val år 2018 besegrade han och Demokraterna den republikanske kandidaten i sitt valdistrikt för första gången sedan 1961. Phillips deklarerade redan i oktober 2023 att han hade för avsikt att utmana sittande president Joe Biden i Demokraternas primärval året därpå. Phillips påbörjade då också sin egen presidentkampanj. Han lämnade sina särskilda uppdrag i kongressen under vintern 2023–24 eftersom han var kritisk till partiets agerande inför presidentvalet. I primärvalen samlade Phillips som mest 20 procent av rösterna (New Hampshire) mot Biden. På vårvintern lade Phillips ned sin kampanj och stödde i stället Biden.

När Phillips intervjuades i CNN efter Demokraternas valnederlag lyfte han fram partiets bristande organisation och oförmåga att få fram valbara kandidater. Han tillade, bara halvt på skämt, att Barack Obama inte kan rädda partiet.

Igen. Men viktigast, han påtalade att Donald Trump lyftes fram av en rörelse. Och Phillips tillade att han inte alls var säker på att *någon* demokratisk kandidat hade kunnat stå upp emot den rörelsen. Phillips var såvitt vi förstår den som först av alla förtroendevalda i det Demokratiska partiet öppet ifrågasatte Bidens möjligheter att vinna presidentvalet 2024. Och han gjorde det innan Biden gjort bort sig i någon debatt med Donald Trump. Phillips kandiderade inte för omval och lämnar därför kongressen när Donald Trump tillträder som president.

Phillips sätter fingret på en öm punkt i Demokraternas kampanj; engagemanget. Vid våra egna promenader på Manhattan gick vi vid flera tillfällen förbi Demokraternas partilokaler. Varje gång var det stängt och låst. Och de flesta flygblad och affischer som hängde i fönstret rörde en lokal folkomröstning om borgmästare Eric Adams fem förslag om förändringar av stadens regelverk (City Charter) som kunde uppfattas som ett försök att stärka borgmästarämbetets makt i förhållande till stadsfullmäktige (City Council). (Adams fick igenom fyra av sina fem förslag.) Vid vallokalerna i denna djupt Demokratiska del av staten New York, och av USA, återfanns få synliga aktivister och fokus var mer på den lokala folkomröstningen än på presidentvalet. Därmed inte sagt att det är giltigt som bevis på en avsaknad av engagemang för Demokraternas presidentkandidat Kamala Harris. New York är ju en delstat där utgången i presidentvalet i praktiken var klar på förhand.

Inte heller det faktum att försäljarna i Central Park hade fullt av blå Harriskepsar dagen innan valet för att dagen efter låta borden fyllas av röda Trumpkepsar säger något annat än att marknaden följer makten. Men, tillsammans med den kritik som både Phillips och andra inom Demokraterna riktat mot bristande organisation och bristande öppenhet för en ny generation politiker, finner vi det sannolikt att det ligger något i förklaringen om brist på engagemang. Partiet har också innehaft presidentmakten under tolv av de senaste 16 åren. Det är svårt för Demokraterna att mobilisera en "rörelse" – i stället förknippas partiet av många väljare med "makten" i Washington.

Donald Trump har tillsammans med sin familj tagit kontrollen över det Republikanska partiet, men det är den så kallade MAGA-rörelsen som gett honom den möjligheten. "Make America Great Again" är Trumps motto och de stora skarorna av supportrar som sluter upp vid hans kampanjmöten, vare sig de är i New York eller Arizona, förkroppsligar politik som rörelse. Partiet kan inte stå emot en kandidat som håvar in väljare och inte heller kan partiet stå emot en kandidat vars supportrar är beredda att gå igenom eld och vatten för honom, men knappast för partiet i sig. Där Tea-party-rörelsen var ideologisk och elitorienterad är MAGA-rörelsen fysisk och folklig. Och den drivs av vrede.

Vrede är en effektiv kraft i politiken. Viljan till revansch, kravet på upprättelse och intensiteten i bilden av "den andre" som en fiende kan inte överskattas som politiskt medel. I Europa har vi sett det gång på gång, alltsedan 1930-talets

krigshetsande fascister till 2010-talets högerradikaler. Demokratins ideal om intressekonflikter, pragmatiska kompromisser och förhandlingar står sig slätt inför en mobb som den som den 6 januari 2021 invaderade kongressen i Washington. Samma sak inträffade den 6 februari 1934 i Paris. Fascister, nationalister och högerradikala hade förenats i sin önskan att få bort den demokratiskt valda regeringen från makten. Medlet var kollektivt våldsutövande. Syftet var att ta sig in i Nationalförsamlingen för att handgripligt kasta ledamöterna i Seine. Försöket misslyckades men ledamöterna fick tas ut bakvägar och via källaren.

Förutsättningen för revanschistiska rörelser, eller om man så vill för att ressentimentet skall samla sig till våldsamt motstånd, är att polariseringen är så stor att "de andra" inte är motståndare utan just fiender. Det brukar kallas affektiv polarisering. Trump har lovat att använda militären mot nationens "inre fiender". Tydligare kan det inte sägas. På samma sätt som i ett krig måste fienden förgöras för att landet, jag själv, min familj, min klass eller min ras, skall återfå sin värdighet, integritet och respekten i omvärlden.

Agerandet har mycket litet med egentliga intressen, i traditionell politisk mening, att göra. USA har haft sin beskärda del av sådana rörelser, *America First* på 1940-talet är den första i modern demokratisk tid, men också inbördeskriget kan förstås i detta perspektiv. Men här har Europa många fler och tragiska erfarenheter, och det är därför USA:s utveckling framstår som något som ligger efter Europa. Nationalismen i Europa visade sitt fula tryne i och under de båda världskrigen. Under flera decennier efter förintelsen var den politiskt mer eller mindre död. Men sedan 20–25 år är den tillbaka i ny kostym. Det som händer i USA har redan hänt i Europa. Och kanske är det till och med så att den högerradikala nationalismen har nått sin kulmen i Europa. Om inte annat så kan hotet från Ryssland sätta agendan för den Europeiska unionen framöver. Kampen kan komma att handla om vår överlevnad som demokratiska stater. Men där är vi inte riktigt än.

Kamala Harris hade sin väljarbas geografiskt i norr och utefter USA:s båda kuster. Sociologiskt bars hon fram av kvinnor, storstadsväljare och personer med längre utbildning. Och utbildningsklyftan var till och med lite större 2024 än 2020. Utbildning tenderar att segla upp som en avgörande faktor för väljarbeteende i ett land där utbildning är en vara på en marknad. Risken att utbildningsfaktorn därmed fördjupar de socio-ekonomiska politiska skiljelinjerna är överhängande. Utbildning i USA är i stor utsträckning en fråga om tillgången till pengar.

Bland USA:s minoriteter röstade 80–90 procent av judar och svarta på Harris. Bland spanskttalande var bilden mer splittrad, men så är också gruppen så kallade latinos heterogen. En taxichaufför från Mexico som körde oss till flygplatsen röstade inte på Trump, frågan är om han hade röstat alls. Däremot hade han varit i USA i 34 år men såg fram emot en tid som pensionär i Mexico. För många Kuba-flyktingar i Florida är i stället det politiska engagemanget stort

och det är Trump och Republikanerna som är partiet för dem. Människor från länderna i Mellanamerika, puertoricaner och personer med rötter i Spanien har inte så mycket mer än språket gemensamt.

Många kommentarer har talat om ekonomi och klass som förklaring till Trumps seger. Och nog kläddes kampanjen i dessa termer. Mycket tyder på att väljare i små ekonomiska omständigheter har svårt att väga in sina egna långsiktiga ekonomiska intressen inför ett val. Kortsiktiga ekonomiska vinster som skattesänkningar uppfattas som mer attraktiva än långsiktiga satsningar på välfärdsprogram trots att sådana skulle gynna just dessa väljargrupper. Ekonomisk politik tenderar också att i valkampanjer förr eller senare hamna i den egna plånboken. Att den ekonomiska utvecklingen i USA är en del av samma utveckling som drabbat alla andra västländer spelar i det sammanhanget ingen roll. Till det skall också sägas att den ekonomiska ojämlikheten i nästan alla industrialiserade länder har ökat under de senaste decennierna och att sittande regeringar nästan alltid tappar väljarstöd under mandatperioden. Amerikansk politik är förstås inget undantag i det fallet.

Som många amerikanska kommentatorer påpekade både före och efter valdagen så har Demokraterna fört en mer arbetarklassvänlig ekonomisk politik än vad republikanerna någonsin gjort. Och ekonomin i USA är bättre än i jämförbara länder och bättre än på många år. Det finns fler jobb idag, BNP är högre och lägre inflation. Enligt valundersökningar var frågor om inflation och ekonomi de viktigaste för väljarna. Men det blev aldrig någon riktig politisk nerv i dessa frågor – det känslomässiga engagemanget kom att handla om andra frågor. Trump och republikanska kandidater framstår som tuffa och de enkla budskapen om migration, lag och ordning och amerikansk isolationism tilltalar många väljare. Frågor om invandring, kriminalitet och nationalism är de som i allt högre utsträckning engagerat västvärldens väljargrupper med lägre utbildning, sämre ekonomi och lägre social status. Den politiska kartan har ritats om från ekonomisk klasskonflikt till kulturell dito, där en mer traditionell syn på familjebildning, religion och sexuella minoriteter ställs mot liberala och mer radikala uppfattningar om abort, kvinnlig frigörelse och rasism.

Senatsvalen med två senatorer från varje stat oavsett befolkning skapar en överrepresentation av just vit arbetarklass. Stater med färre invånare tenderar att vara mindre urbana och ha en större andel arbetarklass än andra stater. Ändå har varje stat två senatorer vilket ger en överrepresentation för vit arbetarklass, och i dagsläget också för republikanerna eftersom den väljargruppen i allt större utsträckning sympatiserar med det partiet. Är det några som är underrepresenterade i den amerikanska kongressen som helhet så är det latinos och väljare med rötter i Asien.

En skakning på tredje däck, sjunger Mikael Wiehe. Det är ingen tvekan om att vita väljare med lägre utbildning – vad som i USA benämns vit arbetarklass – har fått relativt sämre ekonomi och välstånd under de senaste decennierna.

De utgör också en allt mindre del av befolkningen, idag under 40 procent. Vita väljare med högre utbildning har inte tappat i välstånd på samma sätt. Latinos och svarta har generellt haft en bättre utveckling, oavsett utbildning.

Trumps valseger 2024 och 2016 bör förstås som ett uttryck för att *Rörelse* slår *Ideologi* och *Revansch* slår *Resultat*, alla dagar i veckan. Och à propos frågorna i inledningen, vi röstar på väljarnas själar. Den amerikanska demokratin lär inte sjunka till botten som Titanic men det är nog inte fel att likt fartygsorkestern spela "Närmare Gud till dig". Räddning kräver en kraftig omläggning av kursen.